

Vårdföretagarna
ALMEGA

Patienten och politikern i fokus

- fyra röster om mångfald i vården och omsorgen

Detta är en rapport i rapportserien "De dolda hoten mot mångfalden"

September 2017

Foto längst fram: David Bicho/Sophiahemmet

Formgivning framsida: Leomira AB

Text: Paues Åberg Communications och Sabina Joyau, Vårdföretagarna

Sammanfattning

De privata vård- och omsorgsgivarna är en viktig del av svensk välfärd. En stor del av vården och omsorgen utförs av privata aktörer som verkar sida vid sida med den landstingsdrivna vården och den kommunala omsorgen. Men hur ser förutsättningarna ut för privata aktörer att bidra till vården och omsorgen i dag? Den här rapporten är den sista och avslutande rapporten i rapportserien *"De dolda hoten mot mångfalden"*. Den syftar till att ge ett nytt och kompletterande perspektiv på resultaten i tidigare rapporter genom intervjuer med politiker och brukar- och patientföreträdare som ger sin syn på valfrihet och mångfald.

Tony Johansson (MP), förste vice ordförande i Hälso- och sjukvårdsstyrelsen i Västra Götaland, Lars Stjernkvist (S), kommunstyrelsens ordförande i Norrköping, Lise Lidbäck, Neuroförbundets ordförande och Christina Rogestam, förbundsordförande för SPF Seniorerna, är intervjuade.

Valfrihet – sätter patienten och brukaren i fokus

I samtliga intervjuer framkommer att valfrihet och mångfald är viktigt. Intervjupersonerna konstaterar att privata alternativ behövs, de ökar patienters och brukares möjligheter att välja sin vård och omsorg, och bidrar till att utveckla vården och omsorgen i landsting och kommuner. Men valfriheten finns inte överallt i dag.

Intervjupersonerna pekar samtidigt på utmaningarna i valfrihetssystemen. Ett utvecklingsområde som framförs är att det måste bli lättare för den enskilde att välja mellan alternativen.

Lika villkor – ett fundament för mångfalden

I intervjuerna, framförallt med de två politiska företrädarna, framkommer betydelsen av att det råder lika villkor mellan privat och offentligt utförd vård och omsorg, både vad gäller krav på kvalitet och lika ersättningsvillkor. Resultaten i tidigare rapporter i rapportserien *"De dolda hoten mot mångfalden"* visar dock på brister i det avseendet. Det gäller framförallt olika ekonomiska förutsättningar för att bedriva vård och omsorg.

Kvalitet, jämförelse och öppenhet – vägar framåt?

Intervjupersonerna menar att det behövs ett fortsatt arbete kring kvalitetsutveckling och ett behov av att jämföra och lära av varandra oavsett i vilken regi vården och omsorgen bedrivs. I intervjuerna framkommer även vikten av transparens i redovisningen, det vill säga att kommunerna har en öppen redovisning av det ekonomiska resultatet. Öppenhet är också viktigt i den privat drivna vården och omsorgen som ett led i att skapa förtroende för verksamheten och dela med sig av erfarenheter.

Intervjupersonerna bedömer att efterfrågan på möjligheten att själv kunna påverka sin vård och omsorg kommer att öka framöver.

Vårdföretagarnas rekommendationer

För att vården och omsorgen – oavsett regi – ska kunna utvecklas måste landstingen och kommunerna vårda och utveckla sina relationer med de privata utförarna. Ett viktigt led i det är schyssta och lika villkor för alla utförare, oavsett regi. Nedan följer Vårdföretagarnas rekommendationer.

- *Indexera ersättningen i avtalen med privata vård- och omsorgsgivare*

För vård- och omsorgsföretag är årliga prisuppräknningar, i enlighet med SKL:s vård- och omsorgsprisindex, den enskilt viktigaste åtgärden för att stärka förutsättningarna för att privat och offentligt driven verksamhet ska kunna driva en långsiktigt hållbar vård och omsorg, både ekonomiskt och kvalitetsmässigt för patienten och brukaren.

För företag verksamma inom personlig assistans bör schablonersättningen följa minst lönekostnadsutvecklingen för att verksamheten ska kunna drivas vidare. Det enda rimliga är att schablonersättningen fastställs *efter* att

justeringar av löner och villkor skett inom ramen för kollektivavtalsförhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Möjligheterna till effektivisering är små, och lönsamheten är låg.

- *Öppen redovisning och dialog för att förhindra underprissättning*

Kommuner och landsting bör årligen, öppet och transparent, redovisa de ekonomiska resultaten i verksamheter drivna i egen regi. Resultaten visar om kommunen eller landstinget klarar att leverera vård- och omsorgstjänster med samma ersättningsbelopp som de privata företagen får. För de privata utförarna ger resultaten en möjlighet att jämföra sina kostnader med egenregins och bedöma om lika villkor gäller.

För att uppnå ett hållbart valfrihetssystem måste ersättningsnivån och kraven på den vård, omsorg och personliga assistans som ska levereras hänga ihop. För att hamna rätt krävs återkommande dialog mellan kommunen, landstinget respektive staten som huvudman och alla utförare av vård och omsorg, oavsett regi.

- *Skärp konkurrensneutraliteten mellan privat och offentligt driven verksamhet i Lagen om valfrihetssystem (LOV)*

Regeringen bör tillsätta en utredning för att skärpa LOV, med avsikten att säkra konkurrensneutralitet mellan privat och offentligt driven verksamhet. I de flesta kommuner och landsting är den kommunalt eller landstingsdrivna verksamheten dominerande och den privata vård- eller omsorgsgivarens stora konkurrent. Mot bakgrund av att kommunen eller landstinget i dessa fall dessutom är både huvudman och utförare är risken för särbehandling av den egna verksamheten stor. Konkurrensverkets tolkning av lagen öppnar möjligheter för kommuner och landstingen att göra särskilda lösningar för den offentligt drivna verksamheten i en rad olika sammanhang.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Inledning	6
Konkurrens på lika villkor?.....	7
Snedvridna villkor för privat drivna vårdcentraler	7
Obalans mellan resurser och uppdrag inom hemtjänsten	7
Villkoren för privata utförare av personlig assistans allt tuffare	7
Åtta av tio vårdföretag upplever att de inte konkurrerar på samma villkor.....	8
Intervjuer	8
<i>Tony Johansson (MP) "Vi måste bli bättre på att mäta kvaliteten i våra verksamheter"</i>	9
<i>Lise Lidbäck "Vi måste fokusera på bättre kvalitet"</i>	11
<i>Lars Stjernkvist (S) "Öppenhet och insyn gynnar kvaliteten i välfärden"</i>	13
<i>Christina Rogestam "Har man rätt att välja har man också rätt att välja bort"</i>	15
Diskussion	17
Valfrihet – sätter patienten och brukaren i fokus.....	17
Lika villkor – ett fundament för mångfalden.....	17
Kvalitet, jämförelse och öppenhet – vägar framåt?	18
Rekommendationer	19
Indexera ersättningen i avtalen med privata vård- och omsorgsgivare.....	19
Öppen redovisning och dialog för att förhindra underprissättning.....	19
Skarp konkurrensneutraliteten mellan privat och offentligt driven verksamhet i LOV	20
Källor	21

Inledning

De privata vård- och omsorgsgivarna är en viktig del av svensk välfärd. En stor del av vården och omsorgen ombesörjs av privata aktörer som verkar sida vid sida med den landstingsdrivna vården och den kommunala omsorgen. 44 procent av alla primärvårdsbesök sker i dag hos en privat utförare. Drygt 20 procent av all äldreomsorg ombesörjs av en privat aktör och bland alla som har personlig assistans har 65 procent valt en privat utförare för sin assistans. De privata vård- och omsorgsgivarna är därmed viktiga partners för landsting och kommuner när det gäller deras välfärdsuppdrag.

Välfärden står inför en rad utmaningar i takt med att befolkningen växer och blir allt äldre. För att klara av denna utveckling måste välfärden bli bättre och varje skattekrona användas så effektivt som möjligt.

Men hur ser förutsättningarna ut för privata aktörer att bidra till vården och omsorgen i dag? Vårdföretagarna har i tre tidigare rapporter undersökt villkoren för privata utförare aktiva inom primärvård, hemtjänst och personlig assistans. En fjärde rapport kartlägger vårdföretagens egna erfarenheter av villkor, konkurrens och förutsättningar för att kunna leverera en god vård och omsorg. Rapporternas resultat är nedslående och pekar på stora utvecklingsbehov. i) Valfrihetssystemen fungerar i praktiken inte som avsett. ii) Konkurrensneutraliteten upprätthålls inte i tillräckligt hög grad. iii) Offentliga utförare gynnas regelmässigt på bekostnad av privata utförare.

Om vården och omsorgen, oavsett regi, ska kunna utvecklas måste kommuner och landsting vårda och utveckla sina relationer med de privata vård- och omsorgsgivarna. Vårdföretagarnas medlemsföretag pekar på att landsting och kommuner har mycket att vinna på lika villkor för alla utförare i form av ökad vårdkvalitet och effektivitet.

Denna rapport syftar till att ge ett nytt, kompletterande perspektiv på tidigare rapporters resultat. Paues Åberg Communications har, på Vårdföretagarnas uppdrag, intervjuat två landstings- och kommunpolitiker och två patient- och brukarföreträdare om deras syn på valfrihet och mångfald. Intervjuerna med politikerna kretsar kring hur de ser på resultaten i tidigare rapporter, vad en mångfald av utförare kan bidra med och hur utmaningarna framåt ser ut. Intervjuerna med patient- och brukarföreträdarna kretsar kring vad en mångfald av utförare betyder för patienter och brukare. Vilka råd vill de ge till ansvariga politiker och privata vård- och omsorgsgivare? Tillsammans utgör de här fem rapporterna rapportserien *”De dolda hoten mot mångfalden”*.

Vårdföretagarnas förhoppning är att rapporterna ökar kunskapen om förutsättningarna för den privat drivna vården och omsorgen i dag och att de leder till en fördjupad diskussion om behovet av utveckling. Vi hoppas att rekommendationerna i rapporterna ska inspirera beslutsfattare till nya och viktiga beslut. Som Lise Lidbäck, Neuroförbundet, konstaterar i intervjun *”Det ligger i människors natur att vilja ha inflytande över sin livssituation. Det är en anledning till att valfrihet och mångfald är viktigt.”*

Dessa fem rapporter från Vårdföretagarna utgör tillsammans rapportserien *”De dolda hoten mot mångfalden”*.

- Vårdval med förhinder – villkor, verklighet och visionen om en starkare primärvård
- Hemtjänst med förhinder – villkor i kommuner med valfrihet
- Utmanad assistansersättning – frihetsreformen som blev politiskt ifrågasatt
- Verksamhet på (o)lika villkor – Vårdföretagarnas medlemmar om hur landsting och kommuner agerar
- Patienten och politikern i fokus – fyra röster om mångfald i vården och omsorgen

Konkurrens på lika villkor?

I detta avsnitt sammanfattas de viktigaste resultaten i respektive rapport i serien *”De dolda hoten mot mångfalden”*. Det är i huvudsak kring dessa resultat som intervjuerna i den här rapporten kretsar.

Snedvridna villkor för privat drivna vårdcentraler

Rapporten *”Vårdval med förhinder – villkor, verklighet och visionen om en starkare primärvård”* visar att den landstingsdrivna primärvården gick med underskott i tre av fyra landsting under 2015. De sammanlagda underskotten hos de landstingsdrivna vårdcentralerna uppgår sedan vårdvalets start till över 900 miljoner kronor (år 2011–2015).

Om en privatägd vårdcentral går med underskott får ägarna antingen ta av eget kapital för att täcka underskottet eller så riskerar vårdcentralen att gå i konkurs. Flertalet av vårdcentralerna i landstingens egen regi kan dock till skillnad från de privat drivna räkna med att landstinget kompenserar dem för de underskott som uppkommit vid årets slut. Den landstingsdrivna primärvården har således i praktiken fått nästan en miljard kronor mer än vad som avsattes i vårdvalssystemen. Detta visar på att privat och landstingsdriven vård inte verkar på samma villkor i landstingen. Underskotten är ett symptom på landstingens bristande styrning och underfinansiering av primärvården. När villkoren snedvrids till den landstingsdrivna verksamhetens fördel försämras förutsättningarna för en fungerande kvalitetskonkurrens, vilket riskerar att drabba patienterna och skattebetalarna.

Obalans mellan resurser och uppdrag inom hemtjänsten

Inom hemtjänsten återfinns samma problematik som inom primärvården. I rapporten *”Hemtjänst med förhinder – villkor i kommuner med valfrihet”* framkommer stora underskott i hemtjänsten i egen regi. Sju av tio kommuner uppvisar underskott för den egna hemtjänsten. Merparten av kommunerna skriver dessutom av underskott eller överför dem till kommunens eller nämndens budget. Detta indikerar tydligt att kommunerna inte förmår att prissätta hemtjänsten på rätt sätt, att kommunens egen hemtjänstverksamhet i praktiken får högre ersättning än hemtjänstföretagen får och att privat och kommunal hemtjänst inte verkar på samma villkor.

I rapporten granskas åtta stickprovskommuner som alla har infört LOV i hemtjänsten för att ta reda på hur det ekonomiska resultatet i hemtjänsten i egen regi ser ut över tid. Resultaten är nedslående, hälften av de tillfrågade kommunerna har inte kunnat redovisa några detaljerade resultat för hemtjänsten och i tre av de fyra kommuner som kunnat redovisa resultat för hemtjänsten i egen regi redovisas underskott samtliga år mellan 2011 och 2015.

Denna underskottsfinansiering får inte bara effekter för hemtjänstföretagen utan riskerar långt allvarigare att leda till en ojämlik hemtjänst för brukarna inom en och samma kommun. När kommunen väljer att täcka upp underskott i den egna regin får brukaren som valt ett privat hemtjänstföretag i praktiken sämre förutsättningar för sin omsorg.

Villkoren för privata utförare av personlig assistans allt tuffare

I rapporten *”Utmanad assistansersättning – frihetsreformen som blev politiskt ifrågasatt”* skildras villkoren för privata utförare av personlig assistans.

Flera myter omgärdar branschen, till exempel att lönsamheten är hög och att assistansföretagens juridiska rådgivning till brukarna är kostnadsdrivande. Båda dessa påståenden är felaktiga. De ekonomiska villkoren för

att bedriva verksamheten blir allt tuffare. Två av tio företag verksamma inom personlig assistans går i dag med förlust, övriga åtta har en genomsnittlig vinstmarginal¹ på 3,7 procent.

Endast ett av tio assistansföretag erbjuder sina kunder kvalificerad juridisk rådgivning och hjälp med att utforma sina ansökningar till Försäkringskassan för att brukaren ska få den hjälp de har rätt till enligt gällande lagar och regler. Det kan aldrig vara ett problem att människor får hjälp att ta tillvara sina intressen. Den totala kostnaden för jurister inom personlig assistans utgör dessutom mindre än 0,5 promille av de totala kostnaderna för assistansersättningen.

För att mångfalden ska finnas kvar måste den personliga assistansen värnas. Just nu leder försämrade ekonomiska villkor till att urholka de privata assistansföretagens ekonomi och mångfalden i branschen hotas. Detta riskerar att drabba de assistansberättigade om anordnaren de valt ser sig tvungna att lägga ned.

Åtta av tio vårdföretag upplever att de inte konkurrerar på samma villkor

I rapporten *”Verksamhet på (o)lika villkor – Vårdföretagarnas medlemmar om hur landsting och kommuner agerar”*, ger vårdföretag sin bild av om kommuner och landsting behandlar utförare lika, oavsett om de är privata eller offentliga.

Resultaten visar att en överväldigande majoritet – 80 procent av företagen inom sjukvård, äldreomsorg eller individ och familj – upplever att de inte konkurrerar på lika villkor med offentliga utförare. 82 procent av företagen upplever att bristande konkurrensneutralitet är ett stort eller mycket stort problem för företagets möjligheter att utvecklas och växa. Tre områden pekas ut som särskilt problematiska. De gäller ersättningsnivåerna, att privat driven verksamhet behöver tillstånd medan offentligt driven verksamhet inte gör det, samt landstingens och kommunernas dubbla roller som huvudman och utförare.

Vårdföretagarnas medlemsföretag ser många fördelar för kommuner och landsting med konkurrensneutralitet mellan offentliga och privata aktörer. De pekar på att det skulle ge ökad kvalitet och mer vård och omsorg för varje skattekrone i form av ökad effektivitet. Konkurrensneutralitet bidrar även till fler alternativ och ökad mångfald. Fler utvecklingssatsningar, ökad tillgänglighet, mer jämlik vård och omsorg och ökad status för vårdyrkena är andra positiva effekter. Kommuner och landsting har därmed allt att vinna på att inte särbehandla offentliga och privata utförare utan att låta dem konkurrera på lika villkor.

Intervjuer

Vad anser politiker och brukar- och patientföreträdare om fynden i ovanstående fyra rapporter? Följande avsnitt redovisar intervjuerna med Tony Johansson (MP), förste vice ordförande i Hälso- och sjukvårdsstyrelsen i Västra Götaland, Lars Stjernkvist (S), kommunstyrelsens ordförande i Norrköping, Lise Lidbäck, Neuroförbundets ordförande och Christina Rogestam, förbundsordförande för SPF Seniorerna. Syftet med intervjuerna är att ge ett nytt, kompletterande perspektiv på resultaten i tidigare rapporter.

¹ Vinstmarginal är definierat som årets resultat dividerat med nettoomsättningen.

Intervju med Tony Johansson (MP) Första vice ordförande i Hälso- och sjukvårdsstyrelsen, Västra Götaland

”Vi måste bli bättre på att mäta kvaliteten i våra verksamheter”

En grundläggande tanke i vårdvalssystemen enligt LOV är att de olika verksamheterna ska konkurrera med kvalitet. En fungerande kvalitetskonkurrens kräver dock att man kontinuerligt följer och mäter om de olika verksamheterna – oavsett om de utförs i offentlig eller privat regi – ger patienterna så bra vård som möjligt. Om inte verksamheterna lever upp till kraven måste politiker och tjänstemän vara beredda på att fatta beslut som innebär att verksamheterna läggs ned.

– Kan verksamheterna inte leva upp till den kvalitet vi vill ha måste vi fatta tuffa beslut, slår Tony Johansson (MP), förste vice ordförande i Hälso- och sjukvårdsstyrelsen i VGR, fast och fortsätter: Det finns en fördel att styra i majoritet när den här typen av beslut ska fattas. Det går aldrig att kräva att oppositionen ska vara med och fatta den här typen av beslut.

I Västra Götalandsregionen (VGR) har den styrande politiska majoriteten (M, L, C, KD och MP) fattat beslut som innebär att vårdcentraler som drivits av regionen i Mölndal, Viskafors, Skara, Brastad och Åmål stängts.

” Brister kvaliteten går det ut över patienterna och det kan vi inte acceptera.

Men även om man sitter i majoritet är den här typen av beslut inte enkla. Att stänga en vårdcentral ger upphov till mycket oro och frågor, både bland patienter och kommunalpolitiker. Inte minst kan patienterna oro sig för var de ska få sin primärvård i framtiden.

– Det är viktigt att de får ställa frågor, men vi måste vara tydliga med att det handlar om kvalitet. Brister kvaliteten går det ut över patienterna och det kan vi inte acceptera. Då är det bättre att vi stänger

vårdcentralen och släpper fram en annan utförare och låter dem få chansen att göra ett bättre jobb, säger Tony Johansson.

” Vi måste bli bättre på att utvärdera och följa upp våra verksamheter.

Innan politikerna i regionen fattade beslutet att lägga ned vårdcentralerna hade man försökt åtgärda problemen på olika sätt men trots att man exempelvis bytte ut vårdcentralernas chefer lyckades man inte vända den negativa utvecklingen.

– Vi måste bli bättre på att utvärdera och följa upp våra verksamheter. Bland annat kan vi utveckla utfallsmått som både mäter kvalitet och de processer som leder till målen, slår Tony Johansson fast.

” Informationen måste vara lättillgänglig och transparent. Vi behöver förstärka de stöd som finns för att välja vårdcentral.

Ett annat förbättringsarbete är att det måste bli lättare för regionens invånare att välja den vårdcentral som både drivs med kvalitet och bäst passar för deras behov. En del vårdcentraler har exempelvis valt att specialisera sig på vissa diagnoser genom att anställa specialistläkare.

– Informationen måste vara lättillgänglig och transparent. Vi behöver förstärka de stöd som finns för att välja vårdcentral. Informationen skulle exempelvis kunna finnas tillgänglig på 1177, säger Tony Johansson.

Att det blir lättare för patienterna att välja de vårdcentraler som erbjuder högkvalitativ vård är en viktig komponent för att få till en fungerad kvalitetskonkurrens. Lika viktigt är dock att regionen skapar förutsättningar för vårdcentralerna att förbättra sin verksamhet.

– Regionen måste släppa kontrollen över de offentligt drivna vårdcentralerna och låta cheferna och personalen få mer egenmakt att bestämma över verksamheterna, säger Tony Johansson. På så vis skulle vårdcentralerna i regionens egen regi få förutsättningar att bedriva sin verksamhet på ett sätt som mer liknar de privat drivna vårdcentralerna. Men även de privat drivna vårdcentralerna kan behöva villkor som mer liknar den offentligt drivna primärvården.

– De privat drivna vårdcentralerna får inte alltid vara med i vårt samverkansarbete på lika villkor. Men om vi ska få alla delar i vårdkedjan att arbeta ihop och fungera, är det viktigt att alla är med. Vi

måste hitta lösningar som innebär förbättringar för patienterna. Problem som uppstår, exempelvis ekonomiskt trassel, får vi se till att lösa i efterhand, konstaterar Tony Johansson.

Regionen upphandlar just nu en ny IT-miljö som både ska innebära en säker journalöverföring men samtidigt möjliggör för olika IT-system att kommunicera med varandra. På så sätt ska alla vårdgivare ha tillgång till samma uppgifter om patienten.

Att få till fungerande vårdkedjor är viktigt, slår Tony Johansson fast och fortsätter: Det faktum att man verkar i en stor region innebär att det både finns ekonomiska muskler och vilja att prioritera primärvården.

– Vården måste vara behovsstyrd och inte efterfrågestyrd. I det arbetet måste vi visa att det finns alternativ och att vården inte alltid behöver styras eller organiseras som den gjort förut, konstaterar Tony Johansson.

Intervju med Lise Lidbäck Ordförande, Neuroförbundet

”Vi måste fokusera på bättre kvalitet”

Det ligger i människans natur att vilja ha ett inflytande över sin livssituation. Det är en anledning till att valfrihet och mångfald är viktigt, i synnerhet om valfrihetssystemen fungerar som det är tänkt och leder till kvalitetskonkurrens, anser Neuroförbundets ordförande Lise Lidbäck.

Neuroförbundet har en vision om ett samhälle där människor med neurologiska diagnoser har samma möjligheter och rättigheter som alla andra. Förbundet driver därför frågor som förbättrad neurosjukvård, rätten till personlig assistans enligt LSS och rätten till tillgänglighet och bra hjälpmedel. Förbundet arbetar också för att hälso- och sjukvården ska leva upp till patientlagen som syftar till att stärka och tydliggöra patientens ställning samt till att främja patientens integritet, självbestämmande och delaktighet.

” Det är dock viktigt att komma ihåg att alla inte har möjligheten att välja. Valfriheten finns bara där det faktiskt finns flera utförare att välja mellan och det gör det långt ifrån i hela landet.

Neuroförbundet har inte officiellt tagit ställning för ökad valfrihet genom tillgång till privata alternativ i vård och omsorg.

– Men för många av förbundets medlemmar är det viktigt med valfrihet. Det handlar både om möjligheten att välja och kunna välja bort genom att byta till en annan utförare. Valfriheten handlar även om möjligheten att välja en utförare som har en profil som passar den enskilde. Det kan exempelvis handla om att utföraren kan ett visst språk eller är särskilt duktig på en viss typ av vård

eller omsorg, säger Lise Lidbäck och påpekar att det handlar om kvalitet i de tjänster som erbjuds.

Det är dock viktigt att komma ihåg att alla inte har möjligheten att välja. Valfriheten finns bara där det faktiskt finns flera utförare att välja mellan och det gör det långt ifrån i hela landet.

– Möjligheten att välja mellan olika utförare ger mig och andra större egenmakt. Jag blir mer en aktiv kund än en passiv vårdtagare och det är bra. Som kund får jag möjlighet att ställa krav på att vårdgivaren ska leva upp till vissa kvalitetskrav. Vårdtagare får, så som namnet antyder, endast ta emot och acceptera den vård som erbjuds. Minskad valfrihet innebär således minskad egenmakt, konstaterar Lise Lidbäck.

” Det ligger i människans natur att vilja ha ett inflytande över sin livssituation. Det är inte en fråga som är beroende av politisk färg eller övertygelse.

Samhället förändras och utvecklas, och i ett samhälle som blir allt mer individualistiskt och där vårt behov av individualistiska tjänster ökar finns det ett behov av mer valfrihet och mångfald inom vård och omsorg, anser Lise Lidbäck och ger rådet till styrande politiker att fortsätta att arbeta för mer mångfald och valmöjligheter.

– Det ligger i människans natur att vilja ha ett inflytande över sin livssituation. Det är inte en fråga som är beroende av politisk färg eller övertygelse, slår Lise Lidbäck fast och fortsätter att det är viktigt att de som tycker det är svårt att välja ska få bättre hjälp att hitta de alternativ som passar dem bäst.

Egenmakten är viktig, att exempelvis kunna bestämma vem det är som kommer hem till mig för att hjälpa till med hemtjänst eller personlig assistans. För många kan det till exempel vara viktigt att det är samma person som är anställd med bra villkor. Rådet till utförarna är därför att fortsätta arbeta för att förbättra kvaliteten i vården och omsorgen. Utförarna behöver också arbeta nära kunderna så att de förstår vad det är som behövs i verksamheten och hur man kan rätta till de brister som uppkommer så fort som möjligt, säger Lise Lidbäck.

Det är också viktigt att fokusera verksamheten på rätt saker. Den debatt som uppstått kring personlig assistans är ett exempel på detta. LSS-reformen var nödvändig i ett modernt samhälle som vill behandla alla människor lika. Reformen måste vårdas och därför är det viktigt att man diskuterar vad som ska ingå och vad pengarna ska satsas på.

– Det är viktigt att assistansbolagen fokuserar på sin grundverksamhet och enbart erbjuder assistans till sina kunder, anser Lise Lidbäck som tycker att en del assistansbolag ägnar för mycket tid åt kringverksamhet som att erbjuda dagsutflykter till personer man hoppas kan bli kunder. Det är viktigt att kvaliteten i verksamheten värnas och assistenterna ska ha bra arbetsvillkor.

Det finns en fara med att dagens system leder fram till en utveckling där endast de stora bolagen kan överleva.

– Vi som brukare och kunder måste bli bättre på att fundera på vad som är viktigt, det vill säga en grundverksamhet med kvalitet. Det är det vi ska kräva av utförarna. Vi måste tänka på att inte kräva för mycket av utförarna eftersom det riskerar att slå ut små företag som satsar på kvaliteten. Att vi har ett system där utförarna konkurrerar med kvalitet är ju det som är viktigast, slår Lise Lindbäck fast.

Intervju med Lars Stjernkvist (S) Kommunstyrelsens ordförande, Norrköpings kommun

”Öppenhet och insyn gynnar kvaliteten i välfärden”

Öppenhet och insyn i både offentliga och privata utförarens verksamhet är en garant för att man ska kunna utveckla välfärden anser kommunstyrelsens ordförande i Norrköping Lars Stjernkvist (S).

I januari 2016 fattade kommunfullmäktige i Norrköping beslut om att införa LOV inom hemtjänsten senast 2018. Att införa LOV var dock inte helt självklart för Socialdemokraterna som styr kommunen tillsammans med Liberalerna, Centerpartiet och Kristdemokraterna sedan valet 2014.

” Vi är anhängare av valfrihet men det måste ske på lika villkor för de offentliga och privata hemtjänstutförarna. Det är svårt att åstadkomma med den gällande lagstiftningen.

Men Socialdemokraterna valde ändå att byta fot i frågan. Enligt Stjernkvist beror det på att lagstiftningen håller på att förändras till det bättre. Han framhåller särskilt den utredning som i höstas föreslog att privata företag som driver offentligt finansierad vård, omsorg och utbildning ska omfattas av offentlighetsprincipen.

I grund och botten handlar det om att utveckla välfärdspolitiken.

– När man kombinerar ett socialliberalt patos för frihet och ett socialdemokratiskt patos för jämlikhet får man ofta bra och hållbara lösningar, slår Lars Stjernkvist fast och konstaterar att det finns ett egenvärde i breda lösningar.

Hade Socialdemokraterna själva infört LOV i hemtjänsten i Norrköping hade reformen utformats annorlunda. På samma sätt hade den utformats annorlunda om Liberalerna, Centerpartiet och

Kristdemokraterna ensamma genomfört reformen. Nu har man i stället fått till en bra kompromiss med de bästa delarna, anser Lars Stjernkvist.

I Norrköping har man försökt att utforma LOV-systemet så att det stimulerar företagsamheten på de mindre orterna utanför stadskärnan. Detta för att säkerställa att kommunens invånare har tillgång till hemtjänst, men också för att mångfalden av tjänster kan öka då de privata utförarna kan erbjuda service och tjänster som den kommunala hemtjänsten inte kan eller får.

Det finns även fler fördelar med att införa LOV, förutom den ökade mångfalden. Lars Stjernkvist framhåller att införandet av LOV medför att man också måste granska den egna verksamheten. Under 2016 har kommunens vård- och omsorgskontor bland annat arbetat med att ta fram en ersättningsmodell som ska vara likvärdig för både kommunens och de privata utförarnas hemtjänst och man har kommit långt i arbetet.

– Den svåraste utmaningen är att få kontroll över de offentliga utgifterna, slår Lars Stjernkvist fast.

” Ställer man krav på privata vårdgivare måste vi se till att leva upp till samma krav i den kommunala hemtjänsten.

Det är inte bara Norrköping som har svårt med detta. I Vårdföretagarnas rapport ”Hemtjänst med förhinder – villkor i kommuner med valfrihet” slås det fast att kommunens egen hemtjänst går med underskott i sju av tio kommuner som infört LOV.

– Kommunen sätter en viss budget på pappret men pengarna i kommunens budget fördelas sedan om under året. Det viktiga är att det finns transparens i verksamheten, att man kan se vad pengarna används till, konstaterar Lars Stjernkvist.

Han understryker att transparensen är viktig.

– Ställer man krav på privata vårdgivare måste vi se till att leva upp till samma krav i den kommunala hemtjänsten, slår Lars Stjernkvist fast.

Transparensen är också en del av kvalitets-säkringsarbetet och möjliggör en fungerande kvalitetskonkurrens mellan bolagen. Det blir exempelvis lättare att identifiera de bästa sätten att utföra en tjänst om alla utförare öppet berättar hur man arbetar.

– Det som sker bakom stängda dörrar väcker alltid misstänksamhet, öppenhet väcker däremot

acceptens. Lika villkor avdramatiserar verksamheter, konstaterar Lars Stjernkvist.

Han tycker också att det finns mycket att vinna på att fler – inte minst Vårdföretagarna – driver frågan om lika villkor och större öppenhet samt insyn i utförarnas verksamhet.

– Det borde vara självklart att offentlighetsprincipen gäller för både offentliga och privata utförare. Precis på samma sätt som det ska vara självklart att kommunala bolag ska verka på samma marknadsmässiga villkor som de privata bolagen om de konkurrerar på samma område, avslutar Lars Stjernkvist.

Intervju med Christina Rogestam Förbundsordförande, SPF Seniorerna

”Har man rätt att välja har man också rätt att välja bort”

I samhällsdebatten framställs pensionärer allt för ofta som ett kollektiv, som förutsätts gilla eller ogilla samma saker och ha svårt för att fatta beslut. Men det är så långt från sanningen som man kan komma, konstaterar Christina Rogestam, förbundsordförande för SPF Seniorerna.

– Pensionärer har ägnat ett helt liv åt att lära sig fatta beslut: allt från utbildning, yrkesval, partner till bostadsort. Pensionärer är också mer individualistiska än andra åldersgrupper. Personlighetsdragen förstärks med åren och man blir mer envis. Man vet helt enkelt vad man vill, konstaterar Christina Rogestam.

SPF Seniorerna anser det därför vara en självklarhet att äldre ska kunna välja den vård och omsorg som passar dem bäst.

” Valfrihet handlar inte bara om att kunna välja. Det är lika eller ännu viktigare att man kan välja bort alternativ som inte är bra eller inte passar den enskilde.

– En lösning passar inte alla personer. Vi är olika och trivs med olika lösningar. Vi pensionärer är inget kollektiv, utan jag vill bestämma en lösning som passar mig och dessutom ha rätten att välja bort denna lösning om jag vill, säger Christina Rogestam.

” Det är bra för den kommunala verksamheten att det finns alternativa sätt att utföra en viss tjänst.

SPF Seniorerna driver därför kravet att LOV ska bli obligatoriskt i alla kommuner.

– Det är bra för den kommunala verksamheten att det finns alternativa sätt att utföra en viss tjänst. Det är en förutsättning för kvalitetskonkurrens. Men det är också viktigt att det skapas en alternativ arbetsmarknad för personalen så att de kan välja den arbetsgivare som passar dem bäst, konstaterar Christina Rogestam.

Men även för dem som väljer primärvård eller omsorg är det viktigt att känna sig trygg och bekväm med de personer som tillhandahåller tjänsterna och att man har inflytande över vad det är som ska göras och att tjänsterna kan anpassas till den enskildes behov.

– Jag eller mina anhöriga vet vilket alternativ det är som passar mig bäst, och vilka personer det är som passar mig bäst, säger Christina Rogestam.

För att hitta den bästa utföraren måste det också bli lättare att välja mellan alternativen. En möjlighet som SPF Seniorerna framfört är att kommunerna inrättar så kallade äldrecoacher som kan hjälpa till att välja den bästa utföraren för den enskilde individen.

– Till äldrecoachen ska man kunna uppge var man bor och vilken typ av hjälp man vill ha. Coachen ska därefter kunna tala om vilka utförare som bäst uppfyller kriterierna. För våra medlemmar är det inte viktigt om det är en kommunal eller privat utförare utan att tjänsterna utförs med kvalitet, slår Christina Rogestam fast.

” I dag fungerar inte valfrihetssystemen så väl som de skulle kunna göra. Men det är sällan vinsten som är problemet.

Det gäller också att se framåt. Nyligen har den stora 40-talistgenerationen gått i pension. Deras behov av vård och omsorg är ännu inte så omfattande men i takt med att de blir äldre kommer behoven att öka.

– 40-talisterna är vana att kräva och genomföra förbättringar i välfärden. Det kommer de även göra denna gång. Behoven är så stora att kommunerna inte på egen hand klarar omsorgsbehoven, då behövs ett mer flexibelt system som anpassas till behoven, konstaterar Christina Rogestam.

I dag fungerar inte valfrihetssystemen så väl som de skulle kunna göra. Men det är sällan vinsten som är problemet, påpekar Christina Rogestam och rekommenderar regeringen att slänga Ilmar Reepalus utredning om vinstbegränsning i papperskorgen och i stället ägna sig åt att kvalitetssäkra systemen, inte minst genom att ställa samma kvalitetskrav på offentliga och privata utförare.

– Det är personalen som ser till att kvaliteten säkras i företagen. Det borde därför finnas krav på utförarna att se till att personalen har eller får viss utbildning, att det finns en rimlig personaltäthet och att företagen har bra villkor för sina anställda. I dag satsar ofta de små företagen på sin personal, säger Christina Rogestam.

Det är viktigt att de sista åren i en människas liv fungerar på ett bra sätt och att vi tar hand om dem som bidragit till samhället under ett helt liv. Det kommer att behövas många fler kompetenta människor i vården och omsorgen framöver, slår Christina Rogestam fast.

Diskussion

Nedan diskuteras intervjupersonernas svar i förhållande till resultaten i föregående rapporter i rapportserien ”*De dolda hoten mot mångfalden*” och Vårdföretagarnas ståndpunkter.

Valfrihet – sätter patienten och brukaren i fokus

I samtliga intervjuer framkommer att valfrihet och mångfald är viktigt. Intervjupersonerna konstaterar att det är viktigt med privata alternativ, de ökar patienters och brukares möjligheter att välja sin vård och omsorg och bidrar till att utveckla vården och omsorgen i landsting och kommuner.

Resultaten rimmar väl med svenskarnas åsikter om valfrihet. 85 procent anser att valfrihet inom sjukvård är viktigt, 84 procent anser att valfrihet inom personlig assistans är viktigt och motsvarande siffra för hemtjänsten är 83 procent.² Hela 90 procent av svenska folket anser att man ska kunna välja bort en vårdgivare man inte är nöjd med.

Men valfriheten finns inte överallt i dag. Alla landsting har förvisso sedan år 2010 valfrihetssystem i primärvården och drygt hälften av Sveriges kommuner har infört lagen om valfrihet (LOV) i hemtjänsten, men långtifrån alla patienter och brukare har alternativ att välja mellan.

Vårdföretagarna vill att det införs fler vårdval inom hälso- och sjukvården och att samtliga kommuner inför LOV i hemtjänsten, allt för att stärka patienternas och brukarnas inflytande över sin vård och omsorg. Det är bara när det finns en mångfald av utförare som den enskilde har möjlighet att välja vård- och omsorgsgivare. Och kanske än viktigare, vilket Christina Rogestam, SPF Seniorerna, lyfter fram i sin intervju, en möjlighet att välja bort en utförare man inte är nöjd med. Det sätter patienten och brukaren i fokus.

Det är därför positivt att SPF Seniorerna driver kravet på att LOV ska bli obligatoriskt i alla kommuner och att Norrköpings kommun snart inför valfrihet i hemtjänsten. Fler kommuner borde följa deras exempel.

Intervjupersonerna pekar samtidigt på att det finns utmaningar i valfrihetssystemen. Ett utvecklingsområde som framförs är att det måste bli lättare för den enskilde att välja mellan olika alternativ. Den information som patienten eller brukaren får inför ett val är enligt intervjupersonerna i flera fall bristfällig. Det medför att det blir svårt att jämföra de olika alternativens kvalitet och hitta den verksamhet som passar den enskilde bäst.

Vårdföretagarna delar denna uppfattning. Om valfrihetssystem ska fungera effektivt, och bidra till kvalitetskonkurrens, är det viktigt att stödet till den enskilde i valsituationen utvecklas, särskilt för den mindre grupp som inte har förmågan att välja själva och inte får stöd av andra inför sitt val. Här har landstings- och kommunpolitiker ett ansvar.

Lika villkor – ett fundament för mångfalden

I intervjuerna, framförallt med de två politiska företrädarna Tony Johansson, (MP), och Lars Stjernkvist, (S), framkommer vikten av lika villkor mellan privat och offentligt utförd vård och omsorg. Den kommunala hemtjänsten och den landstingsdrivna primärvården måste leva upp till de krav och villkor det offentliga ställer på de privata vårdgivarna, och vice versa. Stjernkvist menar att det kan vara svårt att åstadkomma lika villkor med gällande lagstiftning. Vårdföretagarna delar uppfattningen att lika villkor ska gälla, bara så kan en mångfald av vårdgivare uppnås. Men resultaten i tidigare rapporter i rapportserien ”*De dolda hoten mot mångfalden*” visar dock att det i dag råder stora briser i detta avseende, vilket slår undan benen för privata utförare.

Bristerna handlar för det första om de stora underskotten i den landstingsdrivna primärvården, den kommunala hemtjänsten och den låga lönsamheten i de privata assistansföretagen som pekar på att det råder obalans mellan uppdraget och ersättningen i de flesta kommuner och landsting. För det andra handlar det om att landstingen och

² Demoskop (2016). *Allmänheten om välfärdsföretag*. Undersökningen är genomförd av Demoskop på uppdrag av Vårdföretagarna.

kommunerna ofta täcker upp underskotten i den egna regins verksamheter genom att tillföra ytterligare skattemedel. Det gör att förutsättningarna för offentliga och privata utförare i slutänden blir väldigt olika och det finns en risk att de privata utförarna tvingas lägga ner sina verksamheter. Det medför i sin tur en ökad risk för en ojämlig vård och omsorg för den enskilde, vilket är mycket allvarligt. När det offentliga väljer att täcka upp underskott i den egna regin får alltså patienten och brukaren som valt en privat utförare i praktiken sämre förutsättningar för sin vård och omsorg.

Kvalitet, jämförelse och öppenhet – vägar framåt?

Ett förbättringsområde för valfrihetssystemen som lyfts fram av samtliga intervjuade är vikten av ett fortsatt arbete kring kvalitetsutveckling. Samma kvalitetskrav ska ställas på det offentliga som på det privata. Detta är något Vårdföretagarna ställer sig bakom. Det behövs nationella, enhetliga och jämförbara kvalitetsmått i vården och omsorgen som är lättillgängliga för den enskilde. Sådana krav behöver tas fram i bred enighet för att bli långsiktigt hållbara.

Samtidigt lyfts behovet av benchmarking – att jämföra och lära av varandra – i intervjuerna. Tony Johansson, (MP), konstaterar att vården inte alltid behöver styras eller organiseras på samma sätt som tidigare.

Vårdföretagarna håller med, att ta fasta på styrning och ledning från välfungerande verksamheter, oavsett om de är privat eller offentligt drivna, och att sprida dessa erfarenheter till andra aktörer är viktigt för vårdens och omsorgens framtida utveckling. För att jämförelser ska kunna ske måste det dock finnas olika alternativ att jämföra mellan i en kommun eller ett landsting.

I intervjuerna framkommer vidare det centrala i transparens i redovisningen, det vill säga att kommunerna har en öppen redovisning av resultat. Denna synpunkt delar Vårdföretagarna. Kommuner och landsting bör öppet redovisa de ekonomiska resultaten från verksamheten i egen regi, för att avgöra om det offentliga klarar att leverera vård- och omsorgstjänster med samma ersättningsbelopp som de privata företagen får. Tyvärr visar resultaten från tidigare rapporter att möjligheten till insyn, framförallt i den kommunala hemtjänsten, brister.

Öppenhet är naturligtvis också viktigt i den privat drivna vården och omsorgen. Lars Stjernkvist, (S), framför att den offentlighetsprincip som gäller för insyn i kommunala och statliga verksamheter också ska tillämpas på privata utförare. Vårdföretagarna anser inte att detta är den bästa vägen framåt. De främsta skälen är risken för missbruk samt den administrativa börda som detta skulle innebära, framförallt för små företag. Däremot ställer Vårdföretagarna särskilda krav på transparens och öppenhet på samtliga medlemmar. Kraven gäller bland annat öppen redovisning inom områdena kvalitet, personal, ekonomi, ägare och styrelse. Andra organisationer, men också landsting och kommuner, borde följa efter och införa liknande krav på transparens.

Lise Lidbäck, Neuroförbundet, ger rådet till styrande politiker att fortsätta arbeta mer för mångfald och valmöjligheter. Christina Rogestam, SPF Seniorerna, pekar i samma riktning. Efterfrågan på möjligheten att själv kunna påverka sin vård och omsorg kommer att öka.

Avslutningsvis konstaterar Vårdföretagarna att det då snarare behövs fler än färre utförare som kan konkurrera om att förbättra kvaliteten i vården och omsorgen. Det är trots allt för patienten och brukaren som vården och omsorgen, oavsett regi, finns till.

Rekommendationer

De privata vård- och omsorgsgivarna verkar sida vid sida med den offentligt drivna verksamheten i kommuner och landsting. Som vi visat drivs en betydande andel av all vård, omsorg och personlig assistans i privat regi. De privata vård- och omsorgsgivarna samt assistansföretagen är således viktiga partners för landsting och kommuner när det gäller deras välfärdsuppdrag.

För att vården och omsorgen – oavsett regi – ska kunna utvecklas måste landstingen och kommunerna vårda och utveckla sina relationer med de privata utförarna. Ett viktigt led i det är schyssta och lika villkor för alla utförare, oavsett regi. Resultatet från våra tidigare rapporter inom serien ”*De dolda hoten mot mångfalden*” bekräftar att det finns stora utvecklingsbehov. Nedan följer Vårdföretagarnas förslag till åtgärder.

Indexera ersättningen i avtalen med privata vård- och omsorgsgivare

Trots att kostnaderna i verksamheterna ökar varje år finns det inte några garantier för att landsting och kommuner räknar upp ersättningen i motsvarande takt i vårdvalen och valfrihetssystemen enligt LOV eller i den personliga assistansen. När ersättningen inte räknas upp innebär det att verksamheterna realt sett får allt mindre resurser. För en stor del av den offentligt drivna verksamheten tycks det vara ett mindre bekymmer än för den privat drivna, då landsting och kommuner täcker upp underskotten. I praktiken blir de privata vård- och omsorgsgivarna därmed en budgetregulator i landstingen och kommunerna.

Kvaliteten i verksamheterna, i såväl offentlig som privat regi, riskerar att urholkas när de ekonomiska förutsättningarna inte följer kostnadsutvecklingen. Det kan drabba patienter och brukare.

Underskottsfinansieringen gör att de offentliga verksamheterna saknar incitament att vara så effektiva som möjligt. Och utan uppräknings av ersättningen får den privat drivna vården, omsorgen och personliga assistansen samtidigt allt sämre förutsättningar att driva verksamhet med hög kvalitet. Det är inte ett långsiktigt hållbart sätt att styra verksamheterna på.

För vård- och omsorgsföretag är årliga prisuppräknningar, i enlighet med SKL:s vård- och omsorgsprisindex, den enskilt viktigaste åtgärden för att stärka förutsättningarna för att privat och offentligt driven verksamhet ska kunna driva en långsiktigt hållbar vård och omsorg, såväl ekonomiskt som kvalitetsmässigt.

För företag verksamma inom personlig assistans bör schablonersättningen följa minst lönekostnadsutvecklingen för att verksamheten ska kunna drivas vidare. Det enda rimliga är att schablonersättningen fastställs *efter* att justeringar av löner och villkor skett inom ramen för kollektivavtalsförhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Möjligheterna till effektivisering är små, och lönsamheten är låg.

Öppen redovisning och dialog för att förhindra underprissättning

Kommuner och landsting bör årligen, öppet och transparent, redovisa de ekonomiska resultaten i verksamheter drivna i egen regi. Resultaten visar om kommunen eller landstinget klarar av att leverera vård- och omsorgstjänster med samma ersättningsbelopp som de privata företagen får. För de privata utförarna ger transparensen en möjlighet att jämföra sina kostnader med egenregins och bedöma om lika villkor gäller.

För att uppnå ett hållbart valfrihetssystem måste ersättningsnivån och kraven på den vård, omsorg och personliga assistansen som ska levereras hänga ihop. För att hamna rätt krävs återkommande dialog mellan kommunen, landstinget respektive staten som huvudman och alla utförare av vård och omsorg, oavsett regi. Är uppdraget och ersättningsbeloppet i balans? Utvecklas valfriheten som det var tänkt? Vilka förändringar behöver göras för att utveckla vården och omsorgen? Denna viktiga dialog saknas i hög grad i dag.

Skärp konkurrensneutraliteten mellan privat och offentligt driven verksamhet i LOV

Konkurrensverket har i ett ärende rörande vårdval i Jämtland fattat ett vägledande beslut som innebär att landstinget eller kommunens egenregi inte är att betrakta som leverantör i ett LOV-system.³ Det gör att Konkurrensverket som tillsynsmyndighet för konkurrensfrågor inte agerar i ärenden som rör just de konkurrensproblem vårdföretag upplever i förhållande till den offentligt drivna verksamheten. I de flesta kommuner och landsting är den kommunalt eller landstingsdrivna verksamheten dominerande och därmed den mindre privata vård- eller omsorgsgivarens stora konkurrent. Mot bakgrund av att kommunen eller landstinget i dessa fall dessutom är både huvudman och utförare är risken för särbehandling av den egna verksamheten stor. Konkurrensverkets tolkning av lagen öppnar möjligheter för kommuner och landsting att göra särskilda lösningar för den offentligt drivna verksamheten i en rad olika sammanhang. Regeringen bör därför tillsätta en utredning för att skärpa LOV, med avsikten att säkra konkurrensneutralitet mellan privat och offentligt driven verksamhet.

³ Konkurrensverket (2013). *Beslut med diarienummer 348/2013 angående konkurrensneutralitet inom Hälsoval Jämtland.*

Källor

Demoskop (2016). *Allmänheten om välfärdsföretag*. Undersökningen är genomförd av Demoskop på uppdrag av Vårdföretagarna.

Konkurrensverket (2013). *Beslut med diarienummer 348/2013 angående konkurrensneutralitet inom Hälsoval Jämtland*.